

ПОВІДОМЛЕННЯ

Місія Національної історичної бібліотеки України в контексті збереження історичної пам'яті українського народу

Національна історія є важливим чинником існування нації та держави. В сучасному світі історія перестала бути предметом лише наукових дискусій, вона перетворилася на справжню зброю. Для розбудови майбутнього держава повинна запропонувати суспільству цілісний, консолідуючий концепт бачення минулого. Документний фонд Національної історичної бібліотеки України (далі НІБУ) є джерельною базою для вивчення історії, критичного її переосмислення, формування державної історичної політики, політики пам'яті. Це єдина в державі спеціалізована бібліотека історичного профілю, тому в ній органічно поєдналися старовина і сучасність: тут зберігаються книжкові пам'ятки та застосовуються новітні інформаційні технології.

Оскільки сучасна бібліотека має відповідати вимогам часу й потребам своїх читачів, вона зобов'язана постійно модернізувати напрями своєї діяльності. Стартом випробувань модернізації Національної історичної бібліотеки України став період дистанційної роботи. Були апробовані нові методики, завдяки яким бібліотека стала важливим складником соціокультурного та інформаційного простору; зроблено значні кроки на шляху до освоєння інформаційно-комунікаційних технологій. Це також спонукало оптимізувати процеси обробки, зберігання і представлення даних на сайті бібліотеки та в соціальних мережах, адже саме глобальна мережа є нині основним джерелом інформації та майданчиком комунікації з користувачами.

На жаль, збройна агресія Росії проти України змінила плани роботи Бібліотеки, визначила нові напрями діяльності, які сприяють реалізації державної інформаційної політики в умовах війни. Бібліотека сконцентрувала свої зусилля на створенні інформаційних продуктів, що висвітлюють теми історії та культури України, спрямовані на протидію російській пропаганді, різним маніпуляціям.

Працівники Бібліотеки з ентузіазмом долучилися до культурного інформаційного фронту. Командний дух, бажання бути причетним до наближення нашої перемоги, створили синергетичний ефект, було запропоновано багато ідей для нових проєктів. Ось деякі з них.

Серія нарисів «**Обереги українського народу**» знайомить наших користувачів з елементами культурної спадщини України, різними видами та традиціями використання оберегів. Ці нарисы є складником проєкту «Нематеріальна культурна спадщина в документних джерелах з фонду НІБУ» – електронного ресурсу, який містить матеріали про елементи нематеріальної культурної спадщини України, внесені до Національного переліку, а також інформаційні випуски, кожен з яких присвячений одному з цих елементів. Проєктом зацікавився Український центр культурних досліджень, у результаті НІБУ стала партнером створення Віртуального музею нематеріальної культурної спадщини України.

«**Відкриття України. 21-ше століття: біобібліографічні есеї**» – проєкт, що руйнує російські міфи в інформаційному просторі. Він презентує дослідження українських вчених 19 – початку 20 ст., які висвітлювали сторінки вітчизняної історії, на основі вивчених документів розвінчували російські імперські історичні міфи. Михайло Максимович, Володимир Антонович, Павло Житецький, Федір Вовк, Микола Макаренко та багато інших науковців аргументовано доводили, що український народ має давню багату історію, розвинуту культуру і традиції. Їхні праці стали провісниками творення української незалежної держави.

«**Міста і села України. Втрати військового часу**» – краєзнавчий проєкт, мета якого – оперативне відображення інформації про зруйновані або пошкоджені об'єкти культурної спадщини в різних регіонах України. Перелік об'єктів визначається на основі інформаційного ресурсу Мі-

ністерства культури та інформаційної політики «Зафіксовані воєнні злочини», оскільки там зазначені лише ті пам'ятки культурної спадщини, які пройшли верифікацію. Проект складається з циклу бібліографічних списків, присвячених окремим регіонам. Наразі підготовлено 7 випусків. Цей проект високо оцінений фаховим середовищем, науковцями. Інститут історії НАН України запропонував долучитися до роботи з підготовки каталогу-довідника «Втрачені нерухомі пам'ятки України в період російсько-української війни 2022–2023 рр.». Працівники Бібліотеки активно співпрацюють з науковцями, перші результати такої співпраці були презентовані на Круглому столі під час проведення Трощівських читань.

Одним з важливих і довгострокових проєктів Бібліотеки, є інтегрований бібліотечно-культурологічний краєзнавчий ресурс «**Історія міст і сіл України**», провідним складником якого стала однойменна база даних, що відображає інформацію про документи з історії населених пунктів країни. Унікальність полягає в детальному аналітичному опрацюванні документів, що дає змогу окрім відомостей про населені пункти виокремити відомості про історичні місцевості, персоналії чи архітектурні об'єкти, пов'язані з певними поселеннями. Потреба в методичному супроводі цієї роботи зумовила створення спеціалізованої бази даних «**Адміністративно-територіальний устрій України. Зміни і доповнення**» – єдиного в країні довідника з повноцінним пошуком інформації про поточні зміни в адміністративно-територіальному устрої України (з 2013-го по 2022 р.): перейменування, зміна статусу, меж, підпорядкування населених пунктів та районів, а також утворення та склад територіальних громад. База даних містить реєстраційні записи на **кожен** з населених пунктів, який зазнав змін в адміністративно-територіальному устрої, джерелом відомостей є виважено офіційні документи.

Для повноцінного розвитку та цілісності даного проєкту розроблено ресурс «**Адміністративно-територіальний устрій України. Історичний аспект**», який відображає документи про історичні українські землі та їх адміністративно-територіальні одиниці, котрі успадковувались від тих державних утворень, під протекторатом яких вони перебували.

Робота з цими ресурсами спонукала фахівців до участі у Вікіпроєкті «LIBRARIAN REFERENCE», який залучає бібліотекарів до поповнення інформації у відкритій енциклопедії. Здійснюється редагування статей про населені пункти України в українській версії Wikipedia: додається бібліографія, корегуються адміністративно-територіальні атрибути тощо.

Наповнення та функціонування такого масштабного проєкту потребувало розроблення методичних матеріалів, вони були підготовлені фахівцями Бібліотеки, мали кілька випусків і отримали позитивні відгуки у фаховому середовищі, оскільки стали корисними для бібліотек, які також створювали краєзнавчі бібліографічні ресурси.

Загалом, **методична робота НІБУ** як центру історико-краєзнавчої бібліотечної діяльності в Україні реалізується за кількома напрямками:

- аналітична діяльність – дослідження різних аспектів краєзнавчої бібліотечної роботи та висвітлення результатів в інформаційно-методичному виданні бібліотеки «Краєзнавча робота в бібліотеках України»;
- створення та адміністрування онлайн-ого «Путівника по краєзнавчих вебресурсах бібліотек України», що забезпечує централізований доступ до краєзнавчого вебконтенту провідних бібліотек країни;
- створення фахових баз даних та бібліографічних посібників – «Теорія, методика і практика бібліотечно-краєзнавства», «Краєзнавчі бібліографічні посібники бібліотек України», метабібліографія «Бібліографічні посібники з історії України та архівні довідники»;
- проведення науково-практичних конференцій – Краєзнавчі читання пам'яті академіка Петра Трощівського, які є майданчиком для обговорення різних аспектів історико-краєзнавчої діяльності. На щорічній конференції «Бібліотека. Люди. Війна. Втрати і звернення», яка відбулася 8 листопада, обговорювалися питання про втрати та здобутки бібліотечної спільноти під час воєнного часу, про роль бібліотек у викоріненні імперських та радянських наративів з локальної історії, про діяльність бібліотечних установ в умовах інформаційної війни та їхню участь у меморіалізації подій російсько-української війни, про важливість краєзнавчої бібліотечної діяльності в сучасних умовах.

Неможливо оминати увагою діяльність фахівців НІБУ в царині **книгознавчих досліджень**. Книжковий фонд НІБУ є невід’ємним складником національного та світового культурного надбання. Його основою є бібліотеки Музею України (збірка П. Потоцького), бібліотека митрополита Флавіана (Городецького), видання друкарень Києво-Печерської, Почаївської лавр та Львівського братства. Наразі активно досліджуються саме ті колекції, які стали основоположними під час застосування Бібліотеки. Вже укладено каталоги цих зібрань, але дослідницька робота продовжується.

Окрасою рідкісного фонду НІБУ є колекція книг з автографами та дарчими написами видатних діячів науки, культури та мистецтва. Наукові розвідки стосовно інскриптів та власницьких написів презентовано серією нарисів проєкту «Неповторні риси книг», збірка цих нарисів готується до видання.

Серед унікатів колекції книг з автографами – примірник видання 1663 р. німецького лютеранського теолога 17-го ст. Іоганна Герхарда, який належав до особової бібліотеки ректора Києво-Могилянської академії Георгія Кониського, про що свідчить його рукописний екслібрис.

Дослідницький доробок фахівців Бібліотеки високо оцінено українською науковою спільнотою. Перший випуск каталогу колекції НІБУ «Видання з автографами українських діячів науки і культури» у 2019 р. удостоївся диплома учасника Топ-10 Всеукраїнського бібліотечного «Біографічного рейтингу». Конкурс проводить Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з метою виявлення і популяризації наукових розвідок у галузі біографістики, біографіки вчених, краєзнавців та бібліологів України.

Здійснюється дослідницька робота іноземних видань з фонду Бібліотеки, започатковано проєкт «Колекція екслібрисів відділу документів іноземними мовами».

Книгознавче дослідження «Часопис «Основа» як джерело історико-краєзнавчих досліджень» започатковувалось з метою систематизації, висвітлення історико-краєзнавчих відомостей та розкриття змісту часопису «Основа». Воно є важливим внеском у історичну та культурну спадщину України, адже багато з того, що було свого часу викладено науковцями, громадськими діячами, письменниками на його сторінках залишається актуальним і донині. Результатом цієї роботи стане систематичний показник його змісту. Вперше систематизацію часопису «Основа» здійснив бібліограф Державної публічної бібліотеки УРСР (тепер – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського) Іван Захарович Бойко у 1948 р., але це звичайний машинописний текст і, ймовірно, в єдиному примірнику зберігається у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Фахівці нашої бібліотеки готують новий показник, що відповідатиме сучасному рівню та стандартам бібліотечної, інформаційної справи.

Від початку діяльності Історичної бібліотеки провідним напрямом її роботи є упорядкування наукової бібліографії видань з історії. До доробку національної історичної бібліографії можна віднести посібники Бібліотеки, видані в різні роки, деякі з них сьогодні є вже бібліографічними раритетами. Але найважливіший проєкт, розпочатий ще 1968 р. – укладання бібліографії джерел з історії України, на основі якої готується до друку щорічний бібліографічний показник **«Історія України»**. Сьогодні щорічник, який налічує вже 54 випуски, представляє корпус наукової друкованої продукції та електронних ресурсів, що забезпечує академічний рівень представлення здобутків історичної науки в Україні. Ця робота здійснюється у плідній співпраці з Інститутом історії України НАН України. За рекомендаціями науковців удосконалюється схема для показника, оновлюється термінологія, визначається коло джерел. У результаті на високому професійному рівні репрезентовано напрацювання не лише істориків, а й спеціалістів суміжних соціогуманітарних дисциплін у широкому українознавчому контексті.

На замовлення та за сприяння Інституту історії України НАН України упорядковано систематичний показник змісту «Краєзнавство: науковий журнал. 1927–2017», до 30-річчя незалежності України, підготовлено видання «30 років Незалежності України: наукове осмислення. Бібліографія», яке увійшло до рейтингу «Знакові книги нашої незалежності».

Важливим чинником задоволення наукових, дослідницьких, освітніх потреб користувачів є якісно сформований каталог, який розкриває тематичний аспект бібліотечного фонду. Використовуючи можливість автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи, бібліотека представляє інформацію про свій фонд користувачам всього світу через вебсайт установи в мережі інтернет 24/7.

У бібліотеці функціонує електронний каталог на всі книжкові видання українською та іноземними мовами. Завершенню цієї роботи значною мірою посприяла організована дистанційна робота в умовах дії карантинних обмежень та використання інформації з системи імідж-каталогів, які доступні на сайті Бібліотеки. Стосовно доцільності організації електронного імідж-каталогу було багато різних думок серед наших колег-бібліотекарів, проте практика довела, що імідж-каталог може забезпечити певною мірою інформування про фонд не тільки онлайн-читачів бібліотеки, а й стати у пригоді самим бібліотекарям.

У результаті – значно зросла кількість звернень до Електронного каталогу та тематичних баз даних, з яких також є можливість здійснювати електронні замовлення на документи на сайті Бібліотеки у дистанційному режимі.

Продовжується робота з вивчення, відбору та опису документів, що підлягають внесенню до Державного реєстру національного культурного надбання. З різних причин цей проєкт на державному рівні призупинено, проте на засіданні вченої ради Бібліотеки було ухвалено рішення щодо продовження формування цього ресурсу. Аргументом для цього стало те, що більшість з цих видань мають виняткову історичну, наукову та культурну цінність. Глибше та детальніше вивчення документів дало змогу проаналізувати склад фонду Бібліотеки, виокремити перлини національного значення, а саме: прижиттєві видання істориків, науковців, дослідників, українських письменників, їх автографи та дарчі написи, маргіналії на виданнях. У результаті сформовано нові тематичні колекції, виявлені цікаві та рідкісні видання.

Так, започаткований у 2020–2021 рр. проєкт «Архів друкованих видань Всеукраїнської Академії Наук, 1919–1931 рр.» представляє оцифровані та розпізнані повні тексти праць молодих вчених ВУАН вказаного періоду. Як свідчать дані з серверної статистики звернень до ресурсу, представлені на ньому видання користуються і по сьогодні підвищеним попитом.

Формування Електронної бібліотеки «Історична спадщина України» розпочато в 2010 р. у програмному забезпеченні Грінстоун. Для зручності користувачів ухвалено рішення – перенести ресурси ЕБ у нове програмне забезпечення з відкритим кодом – ОМЕКА. Від ухвалення рішення до реалізації задуму пройшло більше пів року. Робоча група здійснила підготовку масиву бібліографічних записів для конвертації у нове програмне забезпечення. Вирішити технологічні питання нам допомогли фахівці з компанії «Вебсолют» з Великобританії, які на благодійних засадах погодилися надати технічний і консультативний супровід. Наразі Електронну бібліотеку на сайті представлено у новому програмному забезпеченні.

Слід зауважити, що важливими залишаються основні показники роботи Бібліотеки: надходження документів до фонду, відвідування, книговидача. На жаль, сьогодні вони зменшуються, хоча статистика віртуальної відвідуваності постійно збільшується. І така тенденція спонукає нас, бібліотекарів, на нове осмислення ролі Бібліотеки в стрімко мінливому світі.

Очевидно, що комфортні умови праці, сучасні технології, цікаві проєкти приваблюють молодих спеціалістів у Бібліотеки. Вони тут бачать можливості для самовираження, для професійного зростання. Молоді хочеться працювати там, де пульсує життя, перебувати в середовищі інтелектуалів та однодумців, будувати країну перспектив і можливостей. Бібліотеки варті таких працівників і досвід НІБУ це підтверджує.

Алла Скорохатова,

заслужений працівник культури України,
генеральна директорка,
Національна історична бібліотека України,
e-mail: nibu.kyiv@ukr.net